

LOČANI IN AKCIJA RDEČI POMOČI LETA 1935

Moji spomini na revolucionarno delo v predvojni Jugoslaviji so nekoliko povezani tudi s Škofjo Loko. Sicer je bilo to moje delo v Škofji Loki le delo enega samega dne, vendar se mi zdi primerno, da prej nekoliko osvetlim in opišem vzroke, ki so me napotili, da sem nekega poletnega dne leta 1935 s prav posebnim namenom obiskala svoje rojstno mesto.

Kakor je znano, so se kmalu po prvi svetovni vojni začeli organizirati pošteni in hrabri ljudje, katerih namen je bil boriti se za pravice delovnega človeka. Oblastva stare Jugoslavije pa so neusmiljeno preganjala vsakogar, ki se je drznil kaj takega. Naše revolucionarne borce so zapirali, jih v zaporih pretekali in mučili, obsojali so jih na dolgotrajne robije, nekatere pa tudi do smrti izmučili ali ubili. Znano je, da so posameznike, katerih so se hoteli iznebiti, prisilili, da so v zloglasnem policijskem zaporu Glavnjači v Beogradu morali skočiti skozi okno petega nadstropja in so se pri tem ubili. Iz tega lahko vidimo, da so sovražniki ljudstva že tedaj prakticirali za svoja poznejša zlodejstva, ki so jih izvrševali skupno z okupatorjem.

Ker so takrat oblasti politične zapornike materialno zelo slabo oskrbovale in ker so tudi njihovi svojci dostikrat ostali brez potrebnih sredstev, posebno svojci zapornikov — delavcev, je revolucionarno gibanje osnovalo tako zvano Rdečo pomoč, ki je na podlagi prostovoljnih prispevkov, zbranih med ljudstvom, podpirala otroke in starše revolucionarnih borcev, pa tudi zapornike same. Političnim obsojencem je Rdeča pomoč nudila ne le materialno podporo, ampak tudi moralno pomoč v obliki raznih akcij, ki so imele tudi politično obeležje. Rdeča pomoč, katere Pokrajinski odbor za Slovenijo je imel svoj sedež v Ljubljani, je delala pod stalnim vodstvom Partije, ki je akcije Rdeče pomoči koordinirala z drugimi svojimi političnimi akcijami v splošnem boju za zlom tedanjega reakcionarnega sistema. Zato je bila stalno povezana z enim ali drugim naših najboljših borcev kot tov. Kidričem, njegovo ženo Zdenko, tov. Kardeljem, s tov. Vido Tomšičevo, s tov. Borisom Kraigherjem, s tov. Vladom Krivicem, zadnje mesece pred izbruhom vojne pa z Lojzetom Kebetom - Štefanom, s katerim so za časa narodnoosvobodilne borbe prišli v stik tudi borci škofjeloškega okraja in ki je tudi padel na Gorenjskem.

V letih 1934 in 1935 je bilo samo v Sremski Mitrovici zaprtih čez 60 slovenskih borcev za pravice delovnega ljudstva, ki so bili obsojeni na daljše zaporne kazni. Nekaj žensk je prestajalo zapor v neki kaznilnici v Srbiji, drugi, ki so bili obsojeni na krajši zapor, so ga odsedeli v Ljubljani,

Mariboru, Zagrebu itd. Njihove svojce, predvsem žene in matere je slovenska Rdeča pomoč organizirala za skupne akcije. Na skupnih sestankih, ki so bili zdaj v enem, zdaj v drugem stanovanju, včasih pa tudi kar v kakem kavarniškem kotičku, smo se žene posvetovale o ukrepih, ki bi jih bilo treba podvzeti. Zbirale smo za jetnike živila in jih v večjih množinah same odpremljale v Sremsko Mitrovico, ko smo vsak mesec menjaje se dve in dve hodili na obisk k zapornikom — svojim sinovom oziroma možem. Tam smo jim po predhodni temeljiti preiskavi s strani stražarjev izročale pakete. Nekoč smo nabrale toliko živil, da smo v železniškem vozu rezervirale za svoj tovor kar cel oddelek. Na trgu v Sremski Mitrovici smo nakupile velike košare sadja, kante mleka za bolnike, slanino in drugo, najele voz in vse skupaj odpeljale v kaznilnico.

Nikoli ne bom pozabila, kako mi je bilo pri srcu, ko sem bila na prvem obisku pri svojem sinu Borisu — ki je bil obsojen na štiri leta robije in je pravkar odsedel prve tri mesece samotne celice — ko se je pojavil pred menoj sredi med dvema žandarjema z nasajenima bajonetima kot največji zločinec. Govoriti sem smela z njim samo kakih pet minut v navzočnosti stražarja, ki je budno pazil na vsako besedo, in v prostoru, ki naju je ločil s posebno ograjo z vrati. Nekateri zaporniki so odsedeli tudi po več let v samotnih celicah brez vsakega čtiva, brez vsakega stika s svojci in zunanjim svetom. Razen stražarja niso videli nikogar in zgodilo se je, da so nekateri pri tem zblazneli.

Zaradi ostrega režima in terorja, ki je vladal v kaznilnici, so se morali obsojenci večkrat zateči k gladovnim stavkam, katere je Rdeča pomoč podprla na ta način, da so organizirani svojci pošiljali protestne vloge pravosodnemu in notranjemu ministrstvu v Beograd, upravi kaznilnice itd. in zahtevali ukinitve takšnega režima. Obenem so opozarjali na razmere v kaznilnici različne ustanove kot advokatsko, zdravniško in trgovsko zbornico, posamezne organizacije, vplivne osebnosti itd. in jih pozivali, da podprejo našo akcijo. Ko je nekoč načelnik oddelka za politične obsojence v pravosodnem ministrstvu odredil za politične jetnike zaporo vode in še druge teroristične ukrepe in so priporniki zaradi tega stopili v stavko, se je delegacija slovenskih žena pridružila srbskim ženam, ki so preko advokata dr. Bore Prodanovića v Beogradu — ki je, mimogrede povedano, pred sodiščem zastopal mnoge naše zapornike in pozneje padel v partizanih — dobile dostop do ministra za pravosodje ter so skupno z njimi v zelo ostrem protestu dosegle odstranitev načelnika in ukinitve nasilnih ukrepov. Dobro se še spominjam, kako so srbske žene, ko smo stale pred ministrom za pravosodje, v svojem ogorčenju skoraj navalile nanj in mu grozile s pestmi, da se jim je kar nekako v strahu umikal.

Slovenska Rdeča pomoč je imela stalno zvezo z Rdečo pomočjo v Zagrebu in Beogradu. V Zagrebu sem se večkrat sestala s književnikom Galogažo, ki so ga med vojno ustaši ubili, obiskovala pa sem tudi napredno družino Gerkovićevo, ki mi je dostikrat pomagala, če je bilo treba dobiti stik s katerim naših takratnih revolucionarjev v Zagrebu. Tako sem nekoč na pobudo tov. Srdjana Price — sedaj dela v sekretariatu za zunanje zadeve — obiskala nekega prvaka tedanje Mačkove stranke (imena se ne spominjam), da bi ga kot mati zapornika pridobila za skupno akcijo svojcev komunistov in mačkovcev, ki jih je tedanji režim tudi preganjal in so bili kot obsojenci večinoma zaprti v hrvaški kaznilnici Lepoglavi.

Seveda nisem uspela, kajti mačkovci niso hoteli ničesar slišati o sodelovanju z nami. Družina Gerković pa je plačala tudi svoj žrtveni davek: mož je padel l. 1941 ob znanem pobegu naših zapornikov, katere so aretirali takoj ob začetku okupacije in med katerimi so bili naši najboljši revolucionarji kot Otokar Keršovani in Ognjen Prica, ki sta padla julija 1941 kot prva talca v Zagrebu, iz zagrebškega zapora; Gerkovičeva žena pa je bila do smrti mučena v zloglasni mučilnici v Jasenovcu.

Slovenska Rdeča pomoč pa je prejela iz Zagreba tudi literaturo, ki jo je razpečavala po Sloveniji, v Beogradu pa je imela stalno zvezo z že prej omenjenim advokatom dr. Prodanovićem.

Leta 1955 je bila v Zagrebu konferenca Rdeče pomoči, katere so se udeležili tovariši iz vse Jugoslavije. Iz Slovenije sva bila navzoča kot delegata s tov. Leonom Kovačičem, sedanjim direktorjem Mestne hranilnice v Ljubljani, ki se je v delu Rdeče pomoči udeleževal več let pred vojno. Na tej konferenci se je Rdeča pomoč preimenovala v Ljudsko pomoč, poročilo o delu slovenske Rdeče pomoči pa je bilo z odobravanjem sprejeto.

Ko je leta 1955 zasedel mesto notranjega ministra v Beogradu prosluli dr. Anton Korošec, je Ljudska pomoč izvedla po celi Jugoslaviji obširno podpisno akcijo za amnestijo političnih obsojencev. V akciji so sodelovali delavci iz tovarn, kmečka in študentska mladina, ženske organizacije in svojci zaprtih. V Sloveniji se je najbolj odrezala Ljubljana, kjer smo v nekaj dneh zbrali na tisoče podpisov, pa tudi Maribor, Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Jesenice, Kranj, Škofja Loka, Dolenjska in Notranjska niso zaostajali. Nekatere tovarne in ustanove so podpisovale stoddostno. Zbirali smo podpise vseh takrat vidnejših osebnosti in od vseh slojev prebivalstva in ni jih bilo v Ljubljani mnogo, ki bi nam podpis odklonili. Še se spominjam nekega katoliškega prvaka v Ljubljani, ki nam je izrekel svoje začudenje in pohvalo nad našim pogumom, da si pod takšnimi pogoji delovanja upamo zbirati podpise; tudi on je podpisal.

Mislím, da je bilo potrebno, da pišem o vseh teh dogodkih v predvojni Jugoslaviji in s tem pojasnim vzrok, zakaj sem se tistega poletnega dne s posebnim namenom pojavila v Škofji Loki. Kot član takratnega Pokrajinskega odbora Rdeče pomoči sem si izbrala svoj rojstni kraj, da tudi tu poskusim svojo srečo pri zbiranju podpisov za amnestijo političnih pripornikov. Prišla sem v Loko precej skeptična, kajti takratno škofjeloško prebivalstvo je bilo zelo klerikalno nastrojeno, kar pa je bilo tako zvanih narodnjakov, pa tudi niso bili komunistom preveč naklonjeni. Treba si je poiskati vplivno osebo, ki mi bo prva podpisala, sem si mislila, potem bo že nekako šlo.

Za prvega podpisnika sem si izbrala takratnega notarja Steva Šinka, katerega sem poiskala na sodišču. Naša vloga na notranje ministrstvo je bila napisana v obliki zahteve po amnestiji, kajti zavedali smo se, da sme ljudstvo od svoje oblasti tudi nekaj zahtevati, kadar gre za njegovo pravico. Sestavil nam jo je takratni sodni avskultant dr. Jože Vilfan, sedanji sekretar predsednika republike. Notarju Šinku se je zdelo, da bi morala biti vloga sestavljena v obliki prošnje, vendar jo je nazadnje podpisal. Nato sem poskusila srečo pri nekaterih prebivalcih na Mestnem trgu, kjer sem dobila samo nekaj podpisov, več pa jih je odklonilo. Prereševala sem v mislih vse stanovalce Mestnega trga in prišla do zaključka, da nima smisla trkati na njihova vrata, ker bi večina tako zavzela odklonilno sta-

lišče. Nasprotno pa moram reči, da me je prebivalstvo Spodnjega trga skoraj povsod prijazno sprejelo in je velika večina z veseljem dala svoj podpis. Prav tako sem tudi v Karlovcu nabrala precej podpisov.

Med opoldanskim odmorom sem stopila v stik z delavcem v tovarni »Šešir« tov. Jankom Šinkom, ki je bil takoj pripravljen, da zbere podpise v svoji tovarni. Ko mi jih je prinesel, sem bila radostno presenečena ob ugotovitvi, da je tovarna podpisala stoddotno, to se pravi, da je bilo tudi škofjeloško delavstvo že tedaj razredno zavedno, ne glede na klerikalno miselnost večine prebivalstva. Zaradi vedno močnejšega vdora fašizma in naraščajoče brezposelnosti je bilo delavstvo med seboj povezano in je že oktobra istega leta stopilo v stavko. Tovariš Šink je proti večeru nabral še nekaj podpisov v Puštalu, s čimer je bila moja naloga v Škofji Loki končana.

Naj h koncu še pripomnim, da je nekaj nabiralcev podpisov policija aretirala, ker so pač imeli smolo, da so potrkali na sovražna vrata, ter jim je odvzela podpisne pole, nekaj pa nas je pozneje klicala na odgovor. Toda kljub vsemu je bila akcija pozitivna, ker je pokazala pravo razpoloženje ljudstva ter ga zainteresirala za našo borbo, čeravno ni dosegla izpustitve naših jetnikov. Pač pa so vse te naše akcije dosegle vsaj omiljenje strogega režima, ki je prej vladal v zaporih. S svojim delom je Rdeča pomoč pomagala rušiti avtoriteto takratnih oblastnikov in izpodkopavati že trhlo stavbo predaprilske Jugoslavije. Obenem pa je postavila temelje naši poznejši Slovenski narodni pomoči, ki je za časa naše narodnoosvobodilne borbe opravila tako veliko delo, važno in uspešno nalogo.